

ИМА НЕШТО СУШТИНСКО ВО АСКЕТИЗМОТ НА ДУШАТА

МИЛЧО МАНЧЕВСКИ

мајстор на симболизмот

Она што е Кундера во литературата, тоа е Манчевски во филмот. Се извозевме низ муабети за суштински и универзални чувства, за лажната страст, за универзалниот ракурс на неговите дела, за егоизмот кој оди во сендвич со простотилак и лошотија, за интуитивноста наспроти синтетичноста, конечно за Њујорк, главниот град на светот...

Како е деновиве во Њујорк,
Милчо?

Убаво е. Падна снег до колена и го исчистија преку ноќ. Ако не исчистиш пред твојот влез плаќаш казна и нема мрдање. На камионите за собирање ѓубре напред монтираат плуг за ринење снег, се фрла сол уште пред да падне снегот. Не треба докторат, само вредна организација и исполнителна работа. Њујорк е многу различен од остатокот на Америка. Не би можел да живеам надвор од Њујорк. Сан Франциско, можеби... Знаеш, Њујорк е демилитаризирана зона меѓу Америка и остатокот од светот. Луѓето кои живеат во Њујорк се тотално подготвени на напор, на ангажман, на издржливост, на амбиција... Голем број од најамбициозните луѓе од цел свет секој ден се селат во Њујорк за да си ги остварат амбициите... Без оглед на тоа дали сакаат да работат на Вол Стрит или во шоу бизнис, во маркетинг или во издаваштво или во сликарство... Тука се случуваат работите, тука е фокусот на нештата, главен град на светот... Квалитетно се работи. Тоа

го заклучив кога работев проекти во Лондон и во Париз и кога видов колку е таму инфериорен квалитетот на сработеното. Од друга страна, во Њујорк има традиционални емигрантски заедници како Ирци, Италијани, Кинези, во последно време и Руси, кои последниве стотина години останале релативно хомогени како заедница. За разлика од остатокот од Америка, каде ваквите заедници се претопени. И тоа му дава конкретна боја на Њујорк. Градот е жилав, издржлив... и не се арчи времето напразно. На еден селанец дојден од Канзас, првиот впечаток за њујорчани му е дека се нељубезни. По извесно време ќе сфати дека њујорчани се пољубезни и од неговите сограѓани во Канзас, само немаат време тоа да го пакуваат во светкава амбалажа со лажни насмевки. Имаш огромен избор. Ако имаш два саати време, ќе се качиш на метро и ќе отидеш во Фрик Колекцијата да видиш три Вермера или во Метрополитен да видиш неколку Рембранти или цел староегипетски храм или вечерта имаш да бираш концерт на Лори Андерсон,

Андерворлд, Џон Кејџ, Кронос квартет, Стоунси или Берлинска филхармонија... и сето тоа е на купче и никој не прави голема работа од тоа.

Сакаш да кажеш дека њујорчани ја изгубиле во себе вистинската страст и предизвикот за доживувања или...

Изгубена е лажната страст. Луѓето немаат потреба да прават театар од доживувањето, немаат потреба да ги драматизираат работите, нема преправање, знаеш дека животот е прекус за да глумиш. За разлика од Холивуд. Њујорк е стимулативен и визуелно. Како во средниот век кога ќе си влезел во катедрала или во дворец, треба да се осетиш мал, а сепак дел од опкружувањето. Архитектонски е богат град, ама не само во височина и во грандиозност, туку и на ниво на твојот спуштен поглед: луѓето на улица, или излозите, како во Бергдорф Гудман, кои се богати и комплексни како уметнички инсталации... Не ти треба ниту театар, ниту дрога, доволно е да шеташ по улица.

А како е да се живее во Њујорк, а да се пишува за Македонија? Или тврдиш дека твоите дела имаат универзален ракурс...

Да. Јас за Македонија и не пишувам. Пишувам за луѓе. Моите јунаци можат да бидат во Македонија, Оклахома, Мексико, Лондон, Њујорк, Индонезија... Приказните кои ги пишувам не се врзани географски за некој простор, туку за човечки судбини и ситуации. Со мали адаптации истиве филмови и раскази би се однесувале на луѓе во други земји. Она што го правам, било да е филм, расказ или фотографија се следи и се цени во целиот свет. “Пред дождот” и “Прашина” играа во педесетина земји, објавувам раскази, есеи и колумни во многу земји, изложбата “Улица” патуваше по светот, моите интервјуа се печатени за читатели од сите континенти... Мојата публика е од разни култури и од разни земји. Тоа зборува за универзалниот прием. Драмскиот конфликт меѓу ликовите во моите дела може да се случи на многу други места низ светот. Имав ситуации кога гледачи од Израел или од Кашмир се

идентификуваат со драмската ситуација во “Пред дождот” или кога Италијанци или Бразилци плачат на филмовите. Имам студенти кои доаѓаат од други континенти за да чујат што имам да кажам.

Тогаш, зошто изборот секогаш паѓа на Македонија, кога снимаш?

Среќна си поради изборот или ти пречи?

Горда, над сè.

Ја одбрав Македонија затоа што сум од Македонија. Сакав тука професионалци да дојдат и да работат, а овој јазик да се чуе во кино сали низ цел свет, филмовите да ги има во видеотеки и во библиотеки по светот. Кај нас не се ни знае дека венецијанскиот фестивал доби нота од грчката амбасада затоа што во фестивалскиот каталог пишуваше дека филмовите се и на македонски. Фестивалот ја одби, ја игнорираше нотата. Филмовите кои ги снимив се апликативни за Македонија, ама не се однесуваат само на оваа земја. Сметам дека филм што се однесува само на

едно географско место, има сериозна фалинка. Такво дело е репортажен запис, документ за еден меридијан и толку. Таквото дело не го постигнало најважното, а тоа е да зборува за луѓето воопшто и за нивните најинтимни размислувања и чувства. Ме интересираат судбините на луѓето и нивните морални дилеми, а не дневнополитичките позиционирања и културни предрасуди. Денес не е важно дека Систинската Капела е илустрација на Библијата, важно е дали таа ме допира како човек. Не е битно за кој нарачател и за кој покојник, Моцарт го пишувал Реквиемот, туку убавината на музиката за која јас како слушател се врзувам. Во еден момент, постоеше идеја “Пред дождот” да се снимат во една од поранешните републики на Советскиот сојуз, а “Прашина” во еден момент беше адаптиран да се снимат и да се случува во Мексико.

Многумина сметаат дека за Македонија може да се пишува само од Македонија. Но, ти го побиваш ваквиот став, го превртуваш и покажуваш дека е можно и поинаку. Каков е

твојот поглед отстрана? Што е она што се гледа подобро?

Убава е таа идеја дека за Македонија треба да се пишува само од Македонија, ама јас некако сè уште чекам да ги видам тие бројни дела. Кога гледаш отстрана, некои работи се појасни, ама од друга страна многу нешта не ги доживуваш на своја кожа и затоа не би се осмелил да зборувам за клучни дневнополитички проблеми, ама сакам да зборувам за суштински и универзални чувства и размисли. На пример, никогаш немаше да си земам за право да правам документарец за распаѓањето на поранешна Југославија од едноставна причина што не бев тука кога тоа се случуваше. Од друга страна, не ми е сосема јасно како Би Би Си си зема за право и колку е релевантно тоа што го направија, иако, во суштина завршија солидна работа. А најмалку ми е јасно зошто никој од тука не седна да направи документарец за неодамнешната историја. Тоа е како со ќебе да се покриваш преку глава додека грми, наместо да фотографираш, а по струка си фотограф. Целиот медиумски свет беше

тука, а ние немаме доволно наши документаристички и историографски, па дури и етнолошки записи за тоа како било на фронт, или како точно настрадаа тие што настрадаа или колку точно штета е направено... Дали затоа што сево ова е преблиску, па многу болеше, не знам. Важно е дека ние немаме доволно вистинска документација. Додека ни се случуваа пресудни работи немавме никаков пласман во светските медиуми и во светската свест на нашата вистина за она што се случуваше. Денес имаме податоци од турско време во кое село колку куќи биле запалени, колку жени силувани и колку деца отепани, а немаме прецизни податоци за оваа војна.

Каде ја бараш грешката?

Во незавршената работа. Кај нас не е срамота да не си ја завршиш работата. А тоа е нечесен однос кон себе и кон својата зедница. Јас мислам дека ние си патиме од една друга работа: повеќе сакаме да нè разберат и да нè сакаат одошто да си ја завршиме работата. Поважно ни е оправдувањето од резултатот.

Тоа парализира, па се бавиме со муабети, а не со работа.

Зборуваме за егоизам?

Па, да. Во суштина се сведува на егоизам. Егоизам во сендвич со простотилак и лошотија.

Те тепа носталгија понекогаш за Скопје, Македонија?

Има моменти кога некои луѓе ми недостасуваат. Ми недостасуваат некои слики. И тоа се релативно ретки моменти. А носталгијата одамна ја апсолвирал, меѓу другото и затоа што сум често тука. Верувам дека има луѓе кои живеат во Скопје, па страдаат од посилна носталгија кон Скопје, одошто јас од далеку.

Постојат ли вечни вистини Милчо?

Знам дека постојат човечки вистини. Важно е да можеш да се погледнеш во огледало и да си признаеш дали она што го правиш е чесно.

Тука веќе говориме за доблест...

Да. Важно е да си чесен,

иако, секој човек пред себе има оправдување за тоа што го прави. Сигурен сум дека и Хитлер кога ќе застанел пред огледало си велел: "А, бе, види, можеби ќе настрадаат два - триесет милиони луѓе, ама затоа ќе биде подобро за други двесте - триста милиони". Негативецот дури и побрзо и посилно си наоѓа оправдување пред себе. Ама, суштината е во тоа кога сосема гол ќе се погледнеш во огледало да ли навистина држи оправдувањето или не. Дали навистина си чесен.

Сметаш ли дека Македонија ги живее годините на морален интересум, и дека оние кои го создадоа ги турнаа и останатите во тој празен вакуум?

Суштинска политичка и интелектуална дебата за она што ни се случуваше во последниве години, јас не видов. Можеби не барав на вистинските места. Друго, факт е дека ние како заедница не ги одбранивме како што требаше редот и мирот и институциите на редот и мирот. Не може секогаш некој друг да ни биде виновен, од Турците до НАТО.

А, кога зборуваш за морален вакуум, за мене далеку позначајна вечна вистина е кога ќе видам како некој од пенџере фрла кеса со ѓубре или кога некој краде од фирмата во која работи, во споредба со тоа кој и како ќе зборува за Александар Македонски. Наследството на Александар Македонски најубаво се гледа преку тоа дали фрлаш ѓубре низ пенџере. Дали си цивилизациски релевантен не се гледа по тоа какви ти се гените, туку како се однесуваш!

Дали маргината е она место каде се репродуцира смислата и од кадешто може да се дофати по некоја вистина, макар ефемерна?

Маргини нема. Еве, да земеме за пример нешто конкретно и многу важно: нашиот јавен јазик, на пример. Кога човек не би знаел дека е 2004 би мислел дека многу јавни текстови се напишани во 19-от век. За потребите на “Прашина” јас и екипата работевме многу историски истражувања. Библиографијата за филмот имаше меѓу 160 и 180 точки, книги и текстови кои се напишани на крајот од 19-от

и почетокот на 20-от век за Македонија, за Отоманското царство и за Дивиот Запад. Читав новинарски текстови од тоа време објавени во некои американски и англиски весници на кои јазикот им беше како денешни текстови објавени во македонски весници само преведени на англиски: барокни, китнести, со многу зборови, а малку суштина. Денес ќе чуеш или ќе прочиташ: “во централното градско подрачје” наместо “во центарот на градот”, или “во раните утрински часови” наместо “наутро”... Односот кон јазикот зборува каков е односот кон јавното живеење и на крајот на краиштата кон заедницата. Како да имаме потреба од преправање, од тртење. Децата велат: “Се прави важен”. Ако имаш потреба да ги извртуваш зборовите, ако немаш чесен однос кон тоа како зборуваш, веројатно немаш чесен однос и кон тоа како се однесуваш. Има јазични фашисти кои не се занимаваат со јазикот, туку со реализирање на сопствената потреба да ги контролираат другите. Се инсистира на набиена, нашминкана синтакса, која не е природна. Текстови

напишани на говорен јазик неадекватно се преведуваат на македонски литературен јазик. Од друга страна, се стеснува зборовниот фонд, зборови кои постојат во речникот се исфрлаат во лектурата. Зошто да не се каже “Колку е саат?” Зборот “саат” стои на стр. 130 во третиот том на “Речникот на македонски јазик” од Блаже Конески. Кој ми го силува јазикот и го прави да звучи како непостоечка конструкција?!

Те фасцинираат судбините на “обичните” и “мали” луѓе со кои се занимаваат твоите приказни во филмовите, расказите и фотографијата. Во кој сегмент од нивните животни приказни вадиш инспирација? А познавајќи те години наназад имам впечаток дека и твојата животна филозофија е во едноставноста и природноста...

Знаеш што... Во уметноста нема обични луѓе. Кога историјата не учи што се големи луѓе, а што мали, тоа е фалсификат на власта низ историјата. Цезар ја имал моќта да нареди како ќе се пишува историјата, како што директно или индиректно истата таа моќ ја имал и Крале Марко. Ме интересира

болката што ја доживува еден човек на клупа на плоштадот, или една трудница во лифт... Приказната што им се случила пред да дојдат на плоштадот или во лифтот и откако ќе си заминат. Важни се моментите на вистинско чувство. А тоа со “големите” луѓе е како репликата од форманоновиот “Амадеус” во која Моцарт вели: “Како да серат мермер”.

А твојата провокација на оваа тема?

Јас работам по интуиција.

Тоа значи дека не ја калкулираш однапред?

Да. Доколку ја калкулирам нема да функционира, ќе биде синтетичка, ладна, лажна... Не можам со теза да работам. Дури и по синопсис кога работам некако ми е круто.

Иако е твој?

Да, иако е мој. Сценариото е комплексно дело и пред да го ставиш на хартија, треба точно да знаеш во кој правец ќе ти оди приказната, каде е пресвртот, кои се под-заплетите, како се разрешува

лакот на секој голем лик... Меѓутоа, кога ќе седнам да го пишувам ми се случува прикаската да тргне во друг правец или некој од ликовите да ја занесе накај себе. И го допуштам тоа, па ја следам и после ја моделирам. Од прикаската правам скулптура. Во ваков случај правиш дело кое не е програмско, а е повеќе живо и органско.

Со други зборови, не е холивудски изрежирано...

Да. Главниот проблем на холивудскиот филм е што тој не е одраз на авторот. Кога ги гледаш холивудските филмови немаш чувство дека се правени со рака и од срце. Исто како еден џемпер од синтетика и еден сплетен од волна. Оној првиот, побрзо се прави и полесно се пере, вториот потешко се плете, ама има поубаво чувство кога го гледаш и кога го носиш. Мене синтетички филм не ми е потребен, можам да поминам два саати гледајќи го, ама потоа ми доаѓа да се "истуширам" со вистински филм за да го измијам овој лошиот. Холивудски продуцент е шрафче во индустриска

машина и прави се да ја заштити машината, за на крајот да се заштити себеси во системот. Нему не му е гајле каков ќе биде филмот, само тој да си ја задржи фотелјата.

Во времето кога го креираше "Пред дождот" еднаш напиша дека те фаќа шубе од мажи со машинки, филм, кој според твоите тврдења требаше да послужи како предупредување. Иако, во тоа време условно речено беше "обвинет" од некои луѓе дека земјава ја претставуваш во искривено светло. Но, од денешна визиura се испостави дека на извесен начин не само што си бил во право, туку и ги предвиде работите во основа. Се доживуваш ли како визионер?

Не. Затоа што тоа не ми беше намерата. Ми беше шубе од погрешното читање на она што филмот имаше да го каже. Ми беше шубе од неговото дневно-политичко читање, бидејќи филмот се занимава со судбините на неколку луѓе, а не со политика. Секој има право на свое мислење и секој поинаку доживува едно уметничко дело. Ама, да не се лажеме - доживувањето

на делото е резултат на карактерот и на погледите на секој гледач. Дали ќе ти се стопли околу срцето или ќе бидеш злобен и ќе бараш маани, тоа е одраз на твојот пристап, на твојата личност... Од друга страна, секоја дебата на ваква тема сакам да ја правам на ниво на дело. Кои се делата на луѓето кои му замеруваат на овој филм? Што зборуваат нивните дела, а не нивните зборови на темата за која сакаат да дебатираат? Што напишале, што снимиле? Тие се надвор од делата, комшивки се кои озборуваат на капиџик. Некои нашинци очекуваа филм во функција на тоа како ние сакаме да бидеме видени од другите, односно како ние сакаме да бидеме фалсификувани пред другите. Затоа, луѓето се занимаваа со автобусот во филмот или со машинките кои наводно ги немало во Македонија (иако, подоцна се виде дека во земјава нема само машинки, туку цели арсенали кои можат да испотепаат половина Балкан). А малкумина забележаа дека во филмот бевме претставени како луѓе со силни морални ставови, со изграден етички систем,

стамени и чесни луѓе како фоторепортерот Александар или монахот Кирил. А оние кои се занимаваа со автобусот и со тоа зошто немало Мерцедеси во филмот, само говорат за тоа какви и кои работи им се битни во животот.

А кога ти е стресно во животот, што тогаш. Како се дилаш со тоа?

Ама стрес мене не ми смета, напротив, ми годи, ме мотивира.

Ти си еден од ретките режисери во светот, кои така умешно го вметнуваат симболизмот во уметноста. Сликаството ти е во крв, тоа го знам, во твоите филмови има доста дела од фофизмот, поточно многу експресија преку бои, уметнички слики и фотографии кои алудираат на нешто... И повторно симболи, симболи...

Луцидно запазено. Симболите се појавуваат полусвесно или потсвесно. Не верувам во симболи намерно позиционирани, тоа ти е, што би рекол Бреговиќ "Мејк-ап на леш". Им отвaram врати, им правам простор, им градам

мост, им давам широчина на симболите, ама оставам сами да се наметнат и секој сам да си ги толкува, и не ги планирам. За практичните работи работам со план и со многу подготовки, за да може да се изведат. На пример, ако не си ја планираш локацијата, нема да биде слободна. За други работи, како што се тоа симболите, оставам сами да се наметнат. Си велам: “Ова држи... а ова не. Ова е одлично, ова, пак, добро ми звучи, ама не е соодветно”. И така, сама се прави селекцијата. Низ мене само поминува како “тејст селектор”. Само така и може да се прави уметност. Барем јас така мислам.

Какви филмови сакаш?

Јас многу сакам филмови кои ме плашат. Како мал сакав филмови со вампири, а како возрасен многу ме бендиса “Станар”.

Ја сметаш ли твојата уметност за ангажирана?

Не. Или, попрецизно – не е тоа целта на она што го работам. Целта е да му биде убаво околу срцето на гледачот, или да се

изнервира, или да се замисли... ама, поради човечки приказни и поради општа убавина, а не поради социјален или социолошки или политички момент. Ако покрај сево ова има и ангажиран момент, тогаш тоа му доаѓа како бонус, а не како приоритет. Многу е лесно да се биде ангажиран и затоа е здодевно да се биде ангажиран во уметноста. Таа може да ти каже поважни работи. Инаку, јас си имам силни политички ставови и тука и во Њујорк, ама не сакам да си ја вулгаризирам уметноста со нив.

Сепак, историјата покажа дека твоите уметнички продукти оставаат силен печат и влијание, пред сè, врз нашиот домашен систем, социјални односи, културниот живот и воопшто врз светските уметнички движења. Ова го правиш тенденциозно или други работи ти се на ум кога креираш?

Не верувам дека можеш со таква намера да настапиш и да бидеш успешен во неа. Тогаш намерата ќе биде лажна. Не чини тоа да биде со намера. Свесен сум дека она што го правам го гледаат стотици

илјади – ако не и милиони луѓе. Тоа е факт. Затоа сакам она што го кажувам да има и некаква – да ја наречеме – образовна – функција. На пример, дека саможртвата вреди. Или дека слободата е поважна од сè! Ама, пак ќе ти кажам – идејата, пораката, тоа не е најважното, најважна е убавината и емоцијата и интелектуалниот концепт. Уметноста не се планира. Убавината не се планира. На неа треба да работиш, треба да ја негуваш, треба да си дадеш простор и време и љубов и напор и работа и ангажман и пот и солзи, ама на крајот од сè – не можеш плански да ја правиш. Песната сама ќе си пропее, ти само треба да направиш гнездо. И треба да те бива.

Ти си мајстор за тоа со малку и од малку да направиш и да кажеш многу. Ќе те окфалификувам како хаику поет во филмската уметност. Ваквото мудро осмислување сметаш ли дека е одлика на зрелоста, талентот или на нешто трето?

Не знам, некоја зрелост на стара душа. Знаам дека сакав

хаику уште од втори клас гимназија, многу ги читав, дури и ги пишував. Во тоа време не беа толку раширени кај нас. Ме запозна со нив еден Мони од Битола. Има нешто преубаво, нешто суштинско во минималноста, во скромноста, во аскетизмот на душата. Мене отсекогаш ме фасцинирала и тишината на Иво Андриќ. Има тој еден расказ во кој главниот лик, отомански великодосотојник направил – или поточно, нарачал – мост. Па на него треба да стават натпис од три дела. Првиот е некој стих, вториот е потписот на ктиторот, а третиот е стих од Коранот. На јунаков му донеле предлог што да пишува на оваа камена плоча, кои три работи да стојат на неа. Тој ги гледал, ги гледал, па прво го пречкртал своето име. Потоа го пречкртал и стихот. На крај, долго време се мислел, се мислел, па го пречкртал и стихот од Коранот. На камената плоча на мостот да стои – ништо.

Она што е Кундера во литературата, тоа си ти во филмот. Како и приказните на Кундера, така и твоите сакаат да патуваат низ времето, различни приказни

од различни времиња наоѓаат исти патишта....

Ах, колку го сакам. И Кундера и патувањето низ времето. Вистинска игра со формите. Со мислите. Затоа што, на крајот на краиштата, сè се спојува во нас, различни времиња во едно. Само нашето воспитано јас нè тера сè да рационализираме. И мило ми е што после “Пред дождот” и “Палп фикшн” се развија други филмови кои си играат со времето на инвентивен начин, како “Аморес перос”, “Мементо”, “21 грам”...

Твој став за жанровско етикетирање во уметноста?

Потребата на едно дело (па уште ако е и уметничко) да му се залепи етикета е репресивен инстинкт, без оглед на тоа дали поривот е бирократски или комерцијален. Делото си е дело, и ако е добро тоа ти прави да ти биде топло околу срцето или ти прави да го осознаеш светот и себе од еден друг агол, а за сето тоа е неважно дали делото излегло од фиоката на која пишува “Комедија”, “Партизански филм” или “Мелодрама”. Оние кои филмот

(и секоја друга уметност) ги продаваат на кило (било да се продуценти, дистрибутери или критичари) имаат потреба од вакви етикети. Доволно е да отидеш на еден филмски саем што ги придружува големите фестивали, па малку да ти се разјасни тој пристап. Колку пари едно кило филмови со Арнолд Шварценегер? Во ваквото размислување по клишеа се крие ембрионот на многу предрасуди - од вљубеност во кич до расизам, и затоа сметам дека треба да го дискутирам тоа и во разговори и во моите филмови. Тоа е предизвик - лесно е да направиш хорор или “уметнички” историски филм, тешко е да си поставиш нови предизици во правењето и во гледањето на филмови. Предизвикот е добар за уметничкиот мускул, а и за активниот гледач.

јануари 2004